ՇԱՂԱԿ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏԱՐԵՑՈՒՅՑ

Բ. ՏԱՐԻ Դ. ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ. 1863 ԹԻՒ 60. ՓԵՏՐՎԱՐ 20

Վիճակագրեալ գին 5. Հ դարոյն. Իզմիրեն դուրս՝ ծախքը բաժանորդին վրայ։ Աստրագրութեանց տեղերն են։ Իզմիր. Կիրիթ խան թիւ 3. Պօլիս. Պ. Մուսիէոս Մամուրեան, Գալաթգ.ճշար խան. թիւ 4. Փարիզ. Պ. Ա. Սուրատեան։ Հալեպ. Պ. Յ. Ս. Բիւրբինոֆ։ Ալեքսանդրիա. Պ. Կարապետ Յակոբեան. Գանիրե. Պ. Շաւարշ Ալչիբարեան։ Նիւ-Եօրք. Ամերիկա. Պ. Խ. Օսկանեան։

ԱՕԳՈՒՅՑԻՆ.

Իզմիրի Քաղաքական ժողովի կազմութենէն ետքը՝ ազգային գործերու ընթացքին ուշադիր անձանց հետաքրքրութեան առարկան եղած է տեսուչ խորհրդոյ կազմութիւնը։ Ինչպէս կը լսենք, արդէն այս կարգադրութիւններն ալ եղեր են և Սրբազան Առաջնորդը ազգասիրաբար հաճեր է եղեր հսկելու որպէս զի ամենայն ինչ ըստ սահմանագրութեան տնօրինուի։ Բայց ցաւելով կսոխպուինք յաջորդ թուոյն թողուլ ընտրութեանց հրատարակութիւնը, վասն զի Ուսումնական խորհրդոյ մէկ քանի անդամները արդէն հրաժարեր են եղեր՝ անշուշտ ոմանք ղկալով թէ զուրկ են իրենք նոյն խորհրդոյ անդամ ըլլալու արժանաւորութիւնը կազմող հանգամանքներէ, ոմանք ալ չուզելով նըմանիլ այնպիսի բժիշկներու որոնց փորձառութիւնը առ ոչինչ կը դրուի հիւանդի մը տիրոջ անձնակամութեան և տգիտութեան քովը։ Խնդիրը կնճռալի է։ Ուսումնականը միւս խորհրդոց փափկաղոյնը և կարեւորագոյնը ըլլալով հարկ կըլլայ կամ հրաժարեալները համոզել որ ընդունին իրենց պաշտօնը, կամ նորէն ուրիշ մը կազմել։

Ուրիշ մը կազմել։ Կարելի է թէ դիւրին խնդիր մ'ըլլայ այս Պօլսոյ մէջ, այլ հոս, ինչպէս կը լսենք, դժուարութիւններու կենթարկի այն։ Ըստ Սահմանադրութեան ընտրելիները կը պարտաւորին 30 տարեկան հասակը լրացուցած ըլլալ. այլ եթէ այս հասակին մէջ ուսումնական չգտնուի, ինչ ընելու է անատեն։ Ահա երկսայրաքանական կացութիւն մը Իզմիրի ազգային վարչութեան համար. եթէ Սահմանադրութեան ոգին պահել ուզէ, կը պարտաւորի ուսումնականներ ընտրել, որք 30 տարեկան ըլլալու են։ Այս հասակի մէջ ուսումնականներ գտնելը հոս Դիոգինեսի կանթեղին կարօտ է. ուստի վարչութիւնը եթէ այս հասակէն վար անձեր ընտրէ, Սահմանադրութեան դէմ կը գործէ. եթէ այն հասակէն վեր անձեր ընտրէ, անուսներու դիմելու սոխպուելովը դարձեալ Սահմանադրութեան կը հակառակի, վասն զի ուսումնականը միայն կըրնայ անդամ ըլլալ նոյն խորհուրդին. ինչ ընելու է ուրեմն.— Ըստ մեր կարծեաց 30 տարեկանէն վար անդամներ ընտրելը ներելի է քանթէ երկրորդ կերպով շարժիլը։ Արդէն կը լսենք թէ այս բացառութիւնը Պօլսոյ մէջ անդամ եղեր է. սուտ կամ իրաւ, սա միայն գիտենք թէ "հարկն զօրէնս լուծանէ։" Ուսումնական խորհրդոյ անդամները եթէ անուս ըլլան, ազգը պիտի ֆնասի զպրոցներուն ապագայ անկարգութեան պատճառաւ, մինչդեռ դեռահաս ուսումնականներ եթէ տեսչութիւն ընելու ըլլան, անիկա կոգտի նոյն հաստատութեանց յառաջադիմութեամբը ուր կրնան փայլիլ առանք ուսումնականութեան շնորհիւ։

Առանց որ և է մասնաւոր նկատում մ'ունենալու ահա կը յայտնենք մեր կարծիքը որոնց որ պէտք է. հիմէն մեր պարտքն է իրը զգուշութիւն խօսիլ, ապագային մէջ իրաւունքով խօսելու իրաւունքը ունենալու համար։

ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ՄԻՏՔԸ,

ԵՒ ԻՐ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՀԵՏԵՒԱՆՔՈՒՆՆԵՐԸ։

Le christianisme est dans le monde l'immortelle semence de la liberté. (1)

VINET.

Պատմութիւնը, ժամանակին այս անպարտ հակառակորդը, իր ձեռքովը երբ սղղութեանց դերեզմանին կափարիչը վեր կը վերցնէ, անցեալին տարօրինակ տեսարանը մեր աչաց առջև կը ներկայի և հոն կը տեսնուի ազգերու յեղափոխութեանց և ընկերային յուզմանց շարժառիթները և անոնց թշուառութեանց կամ երջանկութեանց էական աղբիւրները։

Հնութեան հորիզոնին վրայէն երևող և մարդուս առջև ժամանակին ամէն մէկ ծալքերը պարզող պատմական երբեմն տխուր և երբեմն զուարթ այս տեսարանը ուշի ուշով եթէ դիտելու, և այն շարժառիթները ու պատճառները եթէ անկողմնակալութեան կշիռով կշռելու և մտադիր քննելու ըլլանք, անհակառակելի ճշմարտութեան մ'առջև յաղթահարուած կը մնանք, այսինքն թէ ժողովուրդներու տարաբաղդութեանց և անկման պատճառը դիտութիւնը, յառաջադիմութեան և վսեմ գործերու գործադրութեան պատճառ մտաւորական մշակումը և լուսաւորութիւնը, և Տէրութեանց ու դահերու կործանման պատճառ բռնաւորութիւնը եղած է միշտ։

Երբեմն կար ժամանակ մը ուր մարդկային ընկերութիւնները մեքենաներու պէս անտարբերութեամբ կը շարժէին անդադար՝ առանց իրենց կազմուածքին նախախնամական զօրութիւնը ճանչնալու, և որք՝ իրենց այլ և այլ ձևերուն նպատամբ՝ իրենց անկատարութիւնը, և դղրդելով բոլորովին չտապալելու համար հիմնական և տևողական նորոգումի մը կարօտ ըլլալին կը յայտնէին հետաքննին և մանրախոյզ միտքերու առջև։ Ընկերական գործարաններու այս անկատարութիւնը դարերով տևեց և ամբողջ ազգութիւններ անոնց անիներուն ներքև փշրուելով՝ ապագային համար ուրիշ յայտարար նշան մը, հետք մը չթողուցին՝ եթէ ոչ չոր անուն մը։

Իր երինասարդ բանականութեամբը և բնածին ազատութեամբը ամէն կենդանի և անկենդան էակներէ տարբերող և 'ի պատկերս Գերագոյն Լայի ստեղծուելով բնութեան ծոցը նետուող և ամոր գերագոյն հիւրը ճանչնուող առուն էակը այնինչ յաւիտենական օրէնքներու տրամադրութեանը համեմատ կը պարտաւորէր յառաջադիմել անդուլ և դէպ 'ի կատարելութիւն դիմել, իր նեղ և փշալից ճամբուն մէջ, որն որ մարդկային միտքի սահմանաւորութեանը համակերպիլ չուզող և բնութեան ամէն գաղտնիքները իր սահմանաւոր իմացականութեանը հպելի ընել ուզողներու համար յուսահատական անդունդ մը կը սեպուի, այնպիսի անբառնալի պատուարներու հանդիպելու, զորս՝ իր ճակատագրին վճիռները արժանաբար գործադրած ըլլալու համար՝ կը պարտաւորէր հիմն 'ի վեր տապալել և անոնց աւերակներուն վրայէն անցնիլ, և զորս չկրցաւ փլել սակայն՝ բաւական զօրութիւն չունենալուն պատճառաւ։

Իր տկարութիւնը յառաջ կուգար բարոյական և ֆիզիկական անշարժութենէ, ուր կը խորդար այն՝ անբան կենդանիի պէս։ Կենդանութեան նշան մը նշացած չէր այն մեռելատիպ դեմքին վրայ, վասն զի իր էութիւնը կը նմանէր արգաւանդահող գաշտի մը, որ փոխանակ սննդարար բերքեր արտադրելու՝ ամուլ փուշերով լեցուած էր, և ակամայ կը հակառակէր Նախախնամութեան դիտաւորութեանը. ինչու որ ինչպէս այն բերրի գաշտը արեգական կենսատու ջերմութենէն զուրկ մնալուն՝ ամուլ կը ըլլար, նոյնպէս մարդկային էութիւնն ալ կրաւորական ընթացք մ'ունէր, այսինքն ինքնաշարժ գործարան մը եղած էր, այն պատճառաւ որ ինք զրկուած էր իր արևէն, որ է ազատութիւնը։ Քաղաքային (civil) ազատութիւն չունենալովը ֆիզիկական անշարժութեան մէջ ինկած և հեւաւոր իր մը եղած էր։ Իր կամքին տիրողը իւր պետն էր, որուն անմիջական իշխանութեանը տակն էր իր անձն ալ, ինչքն ալ։ Տէրը կը հրամայէր անոր աշխատիլ իրեն համար, շարժիլ իր ուզածին պէս, այսինքն իբր արուեստական մեքենայ, և միայն շարժելու համար ուտել այնչափ՝ որչափ անկենդան գործարան մը իւղ պէտք կունենայ դիւրաշարժութեան և տևողական հաստատութեան համար։

Մարդուս ֆիզիկապէս ուրիշին անկախ տրամադրութեանը ներքև գտնուիլը կանոնաւոր զերութիւն, և որովհետև ազատութենէ մը զրկուիլը ուրիշներէ ալ հետզհետէ զրկուելու սեպուշակ նշան մ'է, բռնաւորութիւնը քաղաքային շղթայելէն ետև՝ ուզեց միանգամայն մարդն ալ շղթայել՝ ասոր միտ-

(1) Քրիստոնէութիւնը աշխարհիս մէջ ազատութեան անմահ սերմն է։ ՎԻՆԷ

քը ապշութեան մէջ թաղելով և անոր իմացականութիւնը սպանելով, ուսկէ հետևեցաւ նաև բարոյական անշարժութիւնը և անտարբերութիւնը։

Մարդս այս կրկնակի դերութեան տակ ճնշուելով կը հեծէր. ազգութեան թանձր քօղը վարագուրած էր անոր իմացականութեան ականողները, ուսկէ հետևեցաւ իշխանութեան զօրութիւնը և ժողովուրդին ակարութիւնը։ Իրաւունքը և պարտաւորութիւնը ինչ բան է, դիտցող և հասկցող չկար. անբարոյականութիւնը օր ըստ օրէ տիրելու և ազաքինութիւնը լոկ բառ մը սեպուելու սկսած էր։

Այլ սակայն Աբարիչը մարդուս բանականութիւն և ազատութիւն շնորհած է. հարկ էր որ ասիկա իր իրաւունքները ճանչնար և վայելեր. արդ այս իրաւանց վայելումը և դերութեան շղթաներու խորտակումը ընկերական մեքենաներու հիմնական նորոգումն և կերպարանափոխութենէն կախում ուներ, և այս՝ ուրիշ կերպով չէր կրնար տեղի ունենալ եթէ ոչ բանաւորութեան զօրութեամբը ու լուսովը։

Այս ընկերային վերածնութեան մեծ գործը պէտք էր կատարուեր ազան կամ անազան, և փիլիսոփայութեան տրուած էր միայն զայն կատարել։

Փիլիսոփայութիւնը Յունաստանի մէջ ծնած և իր ընթացը փայլելու սկսած էր արդէն, և հեթանոսական խաւարին մէջ տապլտկող մարդուս միտքը լուսաւորելով՝ նախ իր պաշտօնը եղաւ ասոր տալ այն զաղափարներէն մէկը, որ ժողովուրդներու ճակատագիրը որոշեց՝ աշխարհիս կերպարանքը փոխելով։ Ճանչցաւ և հասկցաւ մարդս թէ ինքնարոյս չէ, այլ ունի Աբարիչ մը։ Մտաւոր լոյսը հոսում և անկէ ալ Եւրոպա տարածեցաւ և մարդուս յայտնեց անոր բնական և ընկերական իրաւունքները և պարտաւորութիւնները, անոր իմացականութեանը վրայէն ապշութեան կեղը հանեց և նորանոր տեսիլներով արգաւանդեց զայն։ Այնինչ ընտանիքի, ազգի և հայրենեաց սէրը ամէն տեղ մոռցուած էր, Եգիպտոս ու Ասիան իրենց դիտութիւններովը, հարստութիւններովը, յիշատակարաններովը, բարուց և օրինաց անուշութեամբը բարձր 'ի դլուխ կը պանծար. բայց հոն ևս բարքերը սակաւ առ սակաւ սկսան ապականիլ և այն ատենէն վատթարիլ որ՝ փրկութեան յոյս չկար։ Բարուց ապականութեան հետևութիւնը եղաւ ժողովուրդներու անկումը։ (1)

Այս անկումն ետքը երբ փիլիսոփայութիւնը իւր դրօշը պարզեց և մարդկային արժանաւորութեան զգացմունքները զարթոյց, "Հայրենիք" բառը արտասանեցին թրթռակ լեզուներ, ժողովուրդները դրօշակ մ'առին իրենց ձեռքը և հոն դրեցին ազգու-թիւն։

Այս դրօշակը Աթէնքի և Սպարթի մէջ նուիրական եղաւ, դրօշակակիրք անոր համար արեան հեղեղներ թափեցին։ Բանաւորութեան լոյսը այնինչ մէկ կողմէ բարբարոսութեան արմատը խլելու, բարքերը ուղղելու և մարդուս էութիւնը հաստատելու ետևէ կը լլար, Աթէնք Եւրոպայի թագուհին սեպուեցաւ երկար ատեն. գիտութեանց, դեղարուեստից և Հարստութեան վառարանը եղաւ անիկա և ասոնց ամբողջութենէն այնպիսի լոյս մը արտափչեցաւ որ մինչև Եւրոպա տարածուեցաւ Հայրենիքի սիրոյ հետ միասին։ Հոսմ նախանձելով նոյն լոյսը բաշխող Գղատոններէ, ինքնալ ծնաւ Կիկերոններ, Սենեկաներ և Վիրգիլներ։ Բայց հոն ևս երբ Հայրենիքը մոլական բառի մը զօրութիւնը ստացաւ, Հռոմայեցիք ռազմագիտութեան մէջ գերազանցեցին Յոյները և ուզեցին աշխարհս իրենց Հայրենիք ընել։ Ազատութեան դէմ էր այս, և աշխարհակալութիւնը որ փառամոլ ու բռնաւոր քաղաքականութեան միակ նպատակը և գործը եղած է, քանի որ յաջողակի կը յառաջանայ և իր ազգակրծան գաւազանը կը զբաղնայ, ազատութեան խաչը կանգնելու տեղ գերութեան շղթաներ կը շինէ՝ ժողովուրդները ճմլելու և պրկելու համար։ Այսպէս ահա մէկ կողմէ Յունաստան իր սկսած սուրբ պաշտօնը կատարելու համար փոխանակ իր նախնական եռանդը և ճշմարտութեան սէրը անընդհատ արծարծուն պահելու և յառաջադիմելու՝ թուլցած և փիլիսոփայութիւնը բարուց տիրուհին ըլլալէն դադրելով՝ բարոյական անկումը մօտեցած էր։ Հոսմ ևս միւս կողմէ բռնակալի մը գաւազանին ներքև կը հեծէր և փրկութեան խարիսխի մը կը կարօտէր, և երբ բարբարոսութեան խաւարին տարածումը տեսնելով՝ իր ներկայէն և ապագայէն ահարեկ՝ կը սարսէր, ահա Հրէաստանի մէջէն ծնաւ Քրիստոնէութիւնը, որն որ սկզբունք մը քարոզելով եղաւ թագուհի աշխարհի, սփոփիչ ընկճելոց և պատուհաս ընկճողաց։ Այս սկզբունքն էր տիեզերական եղբայրասիրութիւն և մարդկուն Գերագոյն Իշխանութեան տաջև անխախիր հաւատարութիւնը։

(Շարունակելի։)

1. Partout où les peuples ont eu des mœurs, elles ont regné.

BERNARDIN DE SAINT-PIERRE.

ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սեփականութեան նկատմամբ երկու գլխաւոր կէտեր պիտի քննենք. այսինքն նախ պիտի դիտենք զայն իբր սկզբունք և իբր իրաւունք, և յետոյ պիտի նկատենք իւր հետևութիւնները և ընկերային օգտակարութիւնը։

Պատճառներու այս երկու կարգաւորութիւնները եթէ բաժնենք ու միայն մէկուն յարելու ըլլանք, ըստ մեր կարծեաց կը սխալինք և վտանգի մէջ կիյնանք։ Սեփականութեան առաւելութիւնները ճանչնալը և անոր օրինաւորութիւնը ուրանալը իրարու բոլորովին ներհակ հետևութիւն մը ընդունիլ է։ Օրինաւորութեան և օգտակարութեան համաձայնութիւնը քաղաքական տնտեսութեան աստղն է. ասոր լուսովը պէտք է ջանալ հաստատ քայլերով յառաջանալու։

ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԻՐԱՒՈՒՆՔ

Իրաւունքը և օրէնքը իրարմէ կը տարբերին։ Իրաւունքը օրէնքէն առաջ և ասոր հիմն է։ Ընդուշտ յայսմ մասին օրէնսդրութեանց մէջ հանրական օգտակարութենէ հետևող դիտումներուն պատճառաւ շատ բացառութիւններ կրնան ըլլալ. բայց այս դիտումները տարբեր խարիսխ մ'ունին, ինչպէս որ արդէն զգալի է այս՝ պատժական իրաւունքին մէջ, որն որ կը նուիրագործէ միւս ամէն իրաւունքները։ Բարոյական գաղափար մը, որն որ ապահովութեան գաղափարէն կը տարբերի, օրէնսդրին իշխանութիւն կու տայ պատժելու։ Օրէնքը՝ որ գործողութեան մը ոչ միայն հետևանքը, այլ նաև դիտաւորութիւնը և նախորոշութեան (préméditation) աստիճանը կը դատէ, յայտնապէս ներքին խղճէն կընդունի իւր զանազան յորջորջումները։ Եթէ որ և է օրինագիրք մ'ալ չըլլալու ըլլար, մարդասպանութիւնը ոճիր մը պիտի համարուէր։ Ընկարելի է ուրանալ այս՝ առանց ուրանալու միանգամայն բնական օրինաց էութիւնը, արդարութեան պատուէրները և աղէկին ու դէշին խտրութիւնը։ Նոյնպէս է նաև գողութիւնը։ Հարկ չէ օրինագրքին դիմել՝ գիտնալու համար թէ յանցական գործողութիւն մ'է այն, գործողութիւն մը որ չկրնար արդարանալ նաև անհուն առաւելութիւններ հայթայթելու ըլլայ յետին աստիճանի աղքատի մը և անչափապէս հարուստ կողոպտուողին ալ ամենափոքր վնաս մը պատճառած ըլլայ։ Հոս ալ ահա գործողութեան չարութիւնը և անկէ հետևող վնասը՝ համապատասխանող ծանրութիւն չունին։ Ընդուշտ օրէնքը, որ զօրութիւնը իրաւանց պաշտպանութեանը կը ծառայեցընէ, եթէ չվաւերացընէ իրաւունքը, այս՝ շատ անգամ բռնութեամբ առաքուր պիտի կոխուէր, ինչպէս որ այնպէս եղած է շատ անգամ ուրիշ ժամանակներ, մանաւանդ մարդկային ընկերութեանց նախնական ժամանակները, բայց ասկէ ուրիշ բան չհետևիր, բայց միայն սա, թէ մարդս շատ անգամ իւր իրական կամ կարծեցեալ անձնական շահը արդարութենէ վեր կը դասէ։

Ուրանց օրէնքի իրաւունքը չէր յարգուէր ըսելով պնդելը թէ բնական իրաւունք չկայ, տարօրինակ տրամաբանութիւն մ'ընել է։

Սեփականումը (appropriation) տիեզերական իրողութիւն մ'է։ Ցունկերը և կենդանիները իրենց էութեանը հարկաւոր եղածը իրենց սեփականելով միայն կրնան ապրիլ։ Բայց մարդս բացառութիւն մ'է այս օրէնքին հնազանդելու մասին, և մեր այս դիտումը այնչափ ճիշդ է որ սեփականութեան բնազդումը (instinct) մանկան անդամ կը խօսի, և պէտք է որ այս այսպէս ըլլայ, վասն զի մարդս միայն իրեն համարուրիշ ամէն էակներէ աւելի պիտոյք սեփականելու հարկաւորութիւն ունի։ Սոյդ է թէ այս հարկաւորութիւնը դրեթէ անհասանելի է և պէտք է որ իրօք անհասանելի ըլլայ։

Միայն թէ գլխաւոր կէտ մը կայ որ հասանելի եղած է, այս կէտն է սեփականութեան անհատական ըլլալուն հարկը։ Այլ սակայն, եթէ աղէկ մը նկատուելու ըլլայ, միթէ սեփականութիւնը ուրիշ նշանագիր մը կրնայ ունենալ։ Մարդուս վերաբերող իրերուն նկատմամբ՝ սեփականումը, երբ սեփականութիւն կըլլայ, իւր առաջին կաղապարը կընդունի այն բանին մէջ, զոր փիլիսոփաները կանուանեն մեր Ես։ Մարդս իրաւամբ տէր է իւր մտական, բարոյական և ֆիզիկական կարողութեանցը։ Դ--ին և Ես-ին խարութիւնը կենթադրէ նաև Ես-կինիդ և իմինիս խարութիւնը։ Եթէ մարդս իւր կարողութեանց բնական տէրն է, ուրեմն անոնց կիրառութիւնն ալ իւր սեփականութիւնն է, ուսկէ կը հետևի աշխատելու ազատութիւնը որն որ ամէն սեփականութեանց առաջինն է։

Վերջապէս ինչպէս կարելի է որ անիկա տէր չըլլայ իւր կարողութեանց կիրառութեան արտաքերութեանցը, այսինքն իւր աշխատութեան արդ-

եանցը, թէ զանոնք անմիջապէս սպառելու և թէ խնայողութեամբ կուտելու այսինքն դանձելու (capitaliser) ըլլայ։

Այս զթան անլուծելի է և, ինչպէս կըսեն իրաւամբ սեփականութեան պաշտպանները, եթէ սեփականութիւնը պէտքերուն իրողութիւն մ'է որ կայ միշտ ամէն ժողովուրդներու մէջ գոնէ իբր ողջոյ մը զոր պիտի բարգաւաճէ լուսաւորութիւնը, ապա ուրեմն նախ և առաջ հարկաւոր իրողութիւն մ'է այն, որուն սկզբունքը մարդկային բնութեան կազմութեանը մէջն է, և յայտնի է թէ մարդկային բնութիւնը ամէն ժամանակ և ամէն տեղ մի և նոյն է իրապէս։

Սեփականութեան սկզբունքը որուն հիմը իրաւունքն է, հակառակորդներ ունի։ Ասոնք կըսեն թէ այս սկզբունքը բաւականապէս ապացուցեալ չէ, առարկութիւն մը որուն արժէքը եռքը պիտի յայտնենք, և թէ նոյն սկզբունքին նկատմամբ արուած բացատրութիւնները հակասական են։

Հ-ուրա-Նակէլ

Գրեթէ շաբաթ մ'առաջ առիթ ունեցանք քանի մ'երիտասարդներու ընկերութեան մէջ ըստնուիլ, ուր օտարամոլ մը իւր համամիտներու հետ կը պնդէր թէ ազգային պատմութիւնը օգուտ մը չընծայեր ուսանողաց։ Այսպիսի առարկութիւն մը այնչափ ծաղրելի է որ դայն հերքելը անդամ աւելորդ աշխատութիւն մը կրնայ համարուիլ, զէթ այս դարուս մէջ։ Այլ սակայն եթէ երկու անդամ երկուքը չափահասութեանն համար չորս կընէ, մանկութեան համար տակաւին տարակուսելի և անըստոյգ կը համարուի այս շօշափելի ճշմարտութիւնը։ Պատմութեան օգտակարութիւնը անժխտելի կերպով յայտնի է հասուն միտքերու, բայց տղէտ երիտասարդի մը միտքը տակաւին մանկային հասակի մէջ կը համարուի և ահա այս պատճառաւ ինչ որ ուրիշին լոյս կերևայ, իրեն համար մութ է։ Զենք զարմանար բնաւ։ վասն զի իւր միտքն է մը թահար և ոչ թէ առարկան։

Արդ այս տեսակ մանկային միտքերու կարծեմք շնորհք մ'ըրած կըլլանք՝ հաճութեամբ հրատարակելու փութալով յետագայ պատուական յօդուածը զորնոր ուսումնասէր օրիորդ մը Ֆրանսերէնէ թարգմանելով բարեհաճեր է մեզ ուղղելու։

Իսինք թէ հաճութեամբ կը հրատարակենք այս յօդուածը, վասն զի ոչ միայն պատմութեան կարևորութիւնը և օգտակարութիւնը չճանչցողաց կրնանք փանաքի ծառայութիւն մ'ըրած ըլլալ, այլ նաև օրիորդաց ալ նոր գրգիռ մը տուած կըլլանք լեզուագիտութեան մէջ յառաջանալու, օրինակ առնելով իրենց՝ այս յօդուածին աղնիւ թարգմանուհին, զոր կը յորդորենք չդադրիլ այսպիսի օգտակար գրուածքներ թարգմանելէ յօդուտ իւր և այլոց։

ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՕԳՏԱԿԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ի ՌՕԼԷՆԷ

Պատմութիւնը իրաւամբ՝ միշտ իբրև ժամանակաց լոյսը, դէպքերու աւանդապահը, ճշմարտութեան հաւատարիմ վկայն, բարի խրատներու և զգօնութեան սկզբունքը, վարուց և բարուց կանոնը սեպուած է։ Առանց անոր՝ մեր դարուն և բնական երկրին սահմաններուն մէջ ամփոփուած, մեր մասնաւոր ծանօթութեանց անձուկ շրջանակին՝ և մեր սեպհական խորհուրդներուն մէջ փակուած, միշտ տեսակ մը մանկութեան վիճակի մէջ պիտի ապրէինք, որն որ տիեզերաց միւս մնացած բաներուն ցմեզ անտեղեակ պիտի թողուր, և մեզմէ յառաջ անցած դացած և մեզ շրջապատող բոլոր իրերուն նկատմամբ ալ՝ խորին տգիտութեան մը մէջ։ Մեր ամենէն երկար կեանքը կազմող տարիները ինչ պիտի ըլլան, ինչ պիտի ըլլայ այն երկիրներու տարածութիւնը՝ ուր կ'ապրինք կամ աշխարհիս վրայ կրնանք ժուռ դալ, եթէ ոչ աննշմարելի կէտ մը տիեզերքին ընդարձակ գաւառներուն քով, և այն դարերու երկար կարգին նկատմամբ՝ որ աշխարհիս սկիզբէն իրարու յաջորդած են։ Սակայն այս աննշմարելի կէտին մէջ ահա մեր տեղեկութիւնները պիտի ամփոփուին, եթէ պատմութեան ուսումը մեզ օգնութեան չի կանչեմք, որն որ բոլոր դարերը ինչպէս նաև բոլոր աշխարհները մը առջև կը բանայ, որ մեզի՝ բոլոր հին աւանդի մեծ մարդիկներու հետ հաղորդակցութիւն ընել կ'ուտայ, բոլոր անոնց գործքերը, ձեռնարկութիւնները աչքերնուս դիմացը կը բերէ, և որն որ-այն իմասաուն խորհուրդներով՝ որ մեզ կը հաղորդեկամ անգրագարձնել կ'ուտայ՝ մեզի քիչ ժամանակուան մէջ ամենէն յաջողակ դասատուներու տուած դասերէն շատ բարձր՝ կանխահաս խոհեմութիւն մը կը պատրաստէ։

Կրնայ ըսուիլ որ պատմութիւնը մարդկային ազգի ընդհանուր գոլրոց մըն է, հաւասարապէս բաց և օգտակար՝ թէ մեծերու և թէ պզտիկներու, թէ իշխաններու և թէ հպատակներու, և մանա-

ւանդ թէ ամենէ աւելի մեծերու և իշխաններու պիտանի, քանզի ինչպէս կարելի է որ՝ շաղբորթներու բաղմութեան մէջէն՝ որք սէն կողմանէ զանոնք կը շրջապատեն, և դովեցէն ու անոնց վերայ զարմանալէն չեն դադրիր, (այսինքն ըսել կ'ուզեմ անոնց միտքը և սիրտը ապականելէ և թունաւորելէ) ինչպէս կարելի է, կրսեմ, որ վեհերոտ ճշմարտութիւնը մեծերուն և իշխաններուն մոտենայ, և իւր տկար ձայնը այն խառնակութեան և աղմուկներուն մէջէն լսելի ընել տայ։ Ի՞նչպէս պիտի համարձակի թագաւորութեան պարտքերը և ծառայութիւնները ցուցընել, իմացնել անոնց թէ ինչ բանի վրայ կը կայանայ ճշմարիտ փառքը, հասկրցընել անոնց՝ որ եթէ ուզեն մինչև հին թագաւորութեանց սկզբնական ժամանակները բարձրանալ՝ յայտնապէս պիտի տեսնեն թէ իրենք ժողովրդեան համար եղած են և չէ թէ ժողովուրդը իրենց համար, իրենց պակասութիւնները ճանչցընել, վախցնել զանոնք ապագայ սերունդին արդար դատողութենէն և ցրուել այն թանձր մշուշը՝ զոր իրենց մեծութեան սնոտի ցնորքները և իրենց բազդին արբեցութիւնը զոյացուցած է չորս կողմերնին։

Ճշմարտութիւնը չի կրնար բնաւ այս կարևոր և պիտանի ծառայութիւնները ընել անոնց եթէ ոչ պատմութեան օդնականութեամբ, որ միայն կը ջոջէ անոնց հետ համարձակութեամբ խօսելու, և որ մինչև թագաւորներուն գործքերը միրաբար դատելու արտօնութիւնն ունի համարձակ պէս, զոր Անեքակ'անուանէ liberrimam principum judicem. Օրը տեղը մարդիկ իրենց տաղանդները կ'ուզեն յայտնել, իրենց հանճարին կամ քաջութեան վրայ կը զարմանան, իրենց երևելի գործքերը և աշխարհակալութիւնները կը գովեն. եթէ բոլոր ասոնք ճշմարտութեան և արդարութեան վրայ հիմնուած չեն, պատմութիւնը փոխ առած անուններով ծածկաբար անոնց դատը կը տեսնէ։ Հոչակաւոր աշխարհակալներէն շատերը իբրև հասարակաց պատիժը, մարդկային ազգի թշնամիքը և ազգերու կողոպտիչները նկատել կուտայ անոնց, որք անհանգիստ և կոյր փառասիրութենէ մը մղուած մէկ երկրէ ուրիշ երկիր կը տանին իրենց աւերումը, և որք նման հեղեղի մը, հրդեհի մը, ինչ բանի որ հանդիպին կը կործանեն։ Աչքերնուս դիմացը կը բերէ Կալիկուլա մը, Ներոն մը, Դոմատիէն մը, որք իրենց կենդանութեան ատեն զովեսաներով լեցուած էին, իրենց մահուընէ ետքը մարդկային ազգի ատելութեան և նզովից ենթակայ եղած. փոխանակ զի Տիտոս, Տրայիանոս, Անտոնինոս, Մարկոս-Աւրելիոս միշտ գովելի ճանչցուած են, ինչու որ իրենց իշխանութիւնը մարդկանց բարօրութեան համար գործածեցին։ Ուստի կրնայ ըսուիլ թէ պատմութիւնը, նոյն իսկ անոնց կենդանութեան ժամանակ՝ առանով Եղիպտացւոց մէջ հաստատուած այն ատեանին տեղ կը բռնէ՝ ուր իշխանք ինչպէս նաև մասնաւորք իրենց մահուանէ ետքը կը դատուէին, և թէ՝ իրենց համբաւը որոշող դատակնիքը յառաջուց կը ցուցընէ անոնց։

Վերջապէս ան է որ ճշմարտապէս դեղեցիկ գործքերու վրայ անմահութեան կնիքը կը դրոշմէ և մոլութիւնները այնպէս չարաչար կը խայտառակէ՝ որ վերջէն բոլոր դարերը չեն կրնար զան ջնջել։ Պատմութիւնով է որ ժամանակին չի ճանչցուած երախտիքը կամ արդիւնքը և հարստահարուած առաքինութիւնը ապագային անաչառ դատաստանին կը բողոքեն, որ ընտսուն փոխարէնովը իրենց դարուն ատենով զլացած արդարութիւնը կը հատուցանէ անոնց, և որ՝ առանց մէկէ մը ակնածելու և առանց վախնալու այնպիսի զօրութենէ մը՝ որ ալ հիմայ փճացած է, իշխանութեան անիրաւ զեղծումը սաստիկ խստութեամբ կը դատապարտէ։

Ցկայ ամենեին հասակ մը, վիճակ մը՝ որ պատմութենէ նոյն օգուտները չի կրնայ քաղել, և ինչ որ իշխաններու և աշխարհակալներու համար ըսի՝ ճիշդ նոյնպէս և նոյն համամատութեամբ բոլոր աւագութեան հասած մարդիկներուալ կը վերաբերի, ինչպէս են տէրութեան պաշտօնեայք, բանակայ զօրագլուխք, պաշտօնատէրք, ատենակալք, ոստիկանք, եկեղեցականք, իգերական մեծեր թէ թեմական ըլլան և թէ կանոնաւոր, հարք և մարք իրենց ընտանեաց մէջ, տեարք և տիրուհիք իրենց ծառաներուն հետ, վերջապէս մէկ խօսքով՝ բոլոր անոնք՝ որ իշխանութիւն մ'ունին ուրիշներու վրայ՝ վասն զի ատանձինքներուն կը պատահի երբեմն որ խիստ չափաւոր մեծութեան մը մէջ թագաւորներէն աւելի ամբարտաւանութիւն, պերճութիւն և անձնակամութիւն կ'ունենան, և իրենց տիրապետական ոգին և ինքնակամ զօրութիւնը աւելի հեռուն կը մղեն։ Հետ օգտակար է ուրեմն որ պատմութիւնը անոնց ամենուն իր պիտանի դասերը մատակարարէ, և անկասկածելի ձևերով մը անոնց՝ իրենց բոլոր պարտուց հաւատարիմ հայելի մը ներկայացունէ և սովրեցնէ անոնց թէ իրենք՝ հպատակներուն համար եղած են, և չէ թէ հպատակները իրենց համար։

Ուստի պատմութիւնը, երբոր աղէկ սորվուի,

ամն մարդկանց համար բարոյական դպրոց մը կ'ըլլայ, թերութիւնները կը վատահամբաւէ, պատիր առաքինութիւնները երևան կը հանէ, ժողովրդեան սխալմունքները և նախապաշարմունքները կ'ուղղէ, հարստութեանց և մարդիկը շլացնող ունայն փառքերուն կախարդիչ պատրանքները կը փարատէ, և ամն պատճառաբանութիւններէ աւելի համոզիչ բիւրաւոր օրինակներով կը ցուցնէ թէ պատիւը և առաքինութիւնն է միայն դովելի։ Ամենէ ապականուած մարդիկ չեն կրնար զլանալ իրենց յարգը և զարմանքը մեծ և գեղեցիկ գործոց վրայ՝ զոր պատմութիւնը անոնց կը ներկայացունէ, ուստի անիկա եղրակացնել կ'ուտայ թէ առաքինութիւնն է ուրեմն մարդուս ճշմարիտ բարիքը, և անիկայ միայն զայն ճշմարտապէս մեծ և պատուելի կ'ընէ։ Այս առաքինութիւնը պատուել կը սովրեցնէ և աղքատութեան, աղէտից, դձուութեան, երբեմն նաև վատանունութեան և խայտառակութեան քօղին տակէն անոր գեղեցկութիւնը և պայծառութիւնը զատել և որոշել կուտայ։ Նոյնպէս ասոր հակառակ ոճիրներու համար ալ միմիայն սոսկում և ատելութիւն կը ներշնչէ, թէ և այն ոճիրները ծիրանի հագած, փայլուն և փառաւոր, ու գահի վրայ բազմած ըլլան։

Բայց նպատակէս շատ չհեռանալու համար, պատմութիւնը իրրև առաջին դաստիարակը կը ճանչնամ, զոր պէտք է աղայոց տալ, հաւասարապէս յարմար, զանոնք թէ զբօսցնելու և թէ կրթելու, անոնց սիրտը և միտքը շինելու, և հաճելի ու օգտակար ամբաւ գործքերով անոնց յիշողութիւնը հարստացնելու։ Պատմութիւնը իրմէ անբաժանելի եղած զբօսանաց հրապոյրքներովը՝ կրնայ նաև շատ ծառայել՝ անոնց այս սովրելու անյաղ տարիքնուն մէջ՝ հետաքրքրութիւններին սաստիկ շարժելու և ընթերցասիրութեան ախորժակներին զարթուցանելու։ Ասիկա դաստիարակութեան մասին հիմնական սկզբունք մըն է, ուստի ամն ժամանակ այնպէս ընդունուած է, որ պատմութեան ուսումը բոլոր միւսներէն յառաջ պէտք է որ ըլլայ, անոնց ճամբան պատրաստելու համար։ Պլուտարքոս մեղ կը սորվեցնէ թէ ծերունի Կատոնը, այն երևելի դատաւորը՝ որուն անունը և առաքինութիւնը Հռոմայեցւոց հասարակապետութեան այնչափ պատիւ բերած է, և որ մասնաւորապէս խնամք տարած է իր զաւակը ինքը անձամբ կրթելու, չուզելով դաստիարակաց աշխատութեանը վստահիլ զան՝ մեծ մեծ գրերով, ընտիր պատմութիւններ յատկապէս անոր համար յօրինեց, և իր ձեռքովը գրեց, որպէս զի, կըսէր, այս ազան՝ իր մանկութեան հասակէն, այս կերպով առանց հայրական տնէն դուրս ելնելու, իր հայրենեաց մեծ մարդիկներուն հետ ծանօթութիւն ունենայ, և իր միտքը այս արդարութեան և առաքինութեան հին օրինակներուն վրայ կրթուի։

Թարգմանեաց

Մ. Գ. * * *

ՓՈՒՆՋ.

— Եթէ կին չըլլար, մարդս խստաբարոյ, կոպիտ, առանձնակեաց կըլլար և չէր ճանչնար այն շնորհալի գեղջութիւնը որն որ ոչ այլ ինչ է բայց միայն սիրոյ ժպիտը. կինը իւր բոլորտիքը կախուած ունի կենաց ծաղիկները՝ ինչպէս անտառներու այն բաղեղները, որոնք իրենց խնկաւէտ պսակներովը կաղամախիներու կոճղը կը զարդարեն։

Շաթոպրիան.

Ամն մեծ գործերու սկիզբը կին մը կայ։

Լամարթինէն.

— Կինը մահուանէ դառն է։

Սղոմն.

— Հաղար մարդու մէջ միայն մէկ աղէկ գտայ և բոլոր կիներուն մէջ և ոչ իսկ մէկ հոգի։

— Դիոգինէս տեսնելով որ ծառի մը վրայ կին մը կախուած էր, աղաղակեց. — Ճշմարիտ Աստուած, փափաքելի էր որ ամն ծառերը այսպիսի պտուղներ տային։

Ա. Բ.

— Օրորոցին ձուկերը և երկնից աստղերը կնիկի մը չաքութիւններէն նուազ են։

Գոթրիա.

— Սարսափելի է, կատաղաբար մոնչող ծովու մը ալեաց բռնութիւնը, սարսափելի է նաև հրոյ շունչը, սարսափելի նաև հեղեղներու մրրիկը, սարսափելի է աղքատութիւնը, վերջապէս սարսափելի են միւս ամն աղէտները, բայց ասոնց մէջ կինէն աւելի սարսափելին չկայ, չկայ դոյն մը որ կարենայ նկարել այս աղէտքը, չկայ խօսք մը որ անոր ինչ ըլլալուն վրայ դաղափար տալու կարենայ։ Եթէ Աստուած մ'է կինը հնարողը, թող գիտնայ այն Աստուածը, ով կուզէ թող ըլլայ, թէ մարդուս ամենէն մեծ թշուառութեանը աղեստալի արուեստաւոր եղած է։

Էրրէրիա

— Կինը ամն չարեաց ահաւորագոյնն է։

Նոյնը

Կիները այնչափ աղետաբեր են մարդկանց որ նոյն իսկ պարկեշտները անդամ իրենց ամուսիններուն թշուառութիւն կուտան։

ՀԷՆԷՕՊ

— Իւր ամուսնոյն երջանկութիւնը կազմող կին մը գտնելը նորօրինակ երևոյթ մը կրնայ համարիլ։

ՕՍԿԱՐ ՍՈՒԷՐԻ.

— Աչերը սիրահարներու առաջին սիրաբոյր տոմսակներն են։

ՆԱՆՇ ՏԷ ԼԱՆԳԼՕ

— Նայուածքը, կնոջ մը համար, միշտ սիրուն թարգման մ'է որն որ հաճութեամբ կըսէ ինչ որ բերանը չհամարձակիր արտաբերելու։

ՄԱՐԻՕ

— Առաքինի օրիորդի մը ամէնէն գօրաւոր զէնքը իւր նայուածքն է։ Մէկ նայուածքով ամէն բան կրնայ ըսել անիկա, — բայց միշտ կրնայ նաև ուրանալ այն նայուածքը, վասն զի այս՝ մի և նոյն նմանութեամբ չկրնար կրկնուիլ։

— Ինչ որ կազդեն արեգական ճառագայթները ծաղիկներուն, նոյնը կազդէ մարդերուն նայուածքը կիներուն, այսինքն ծաղիկներուն պէս կիներն ալ կը գեղեցկանան։

ՊՕՄԱՆՈՒԱՐ.

— Եթէ կուզես որ հպտասէր կին մը քեզ նայի, դադրէ անոր նայելէ։

**

Կիները իրենց նայուածքովը կը գերեն սիրտերը, որոնք որչափ անմեղ ըլլան, այնչափ շեղթայուած կը մնան։

Ա. Տէ-Մա.

ԱԶԴ

ԿԻԼԻԿԻԱ

Այս ազգօգուտ թերթին գործակալութեան տեղին է Ծաղիկ դրատունը. տարեկանն է 1 արծաթ մէճիտ. Ճամբու ծախքը բաժանորդին վրայ. հիմա որ Հայ թերթերը օրէ օր նուազելու վրայ են, ամէն Հայու ազգասիրական պարտքն է բաժանորդագրութեամբ պատուել և քաջալերել այս և ասոր նման հանդէսները։

ՄԵԾՆ ՆԵՐՍԷՍ.

ԿԵՍՄ

ՀԱՆՁԱՍՏԱՆԻ ԲԱԲԵՐԱԲԸ.

Երգոյ Պ. Սարգիս Միրզա Վանանդեցիին այս հայրենասիրական ողբերգութիւնը երկրորդ անգամ տպուած և 'ի լոյս ընծայուած է Սրբոյ Յակոբեանց տպարանէն։ Վաթսուն ութը երեսէ բաղկացեալ պատկերազարդ և մաքուր տպուած ընտիր աշխատութիւն մ'է այն և ուսումնասէր հասարակութեան ընդունելութեանը արժանի։

Կը ծախուի Աէվլի խանին մօտ Պարոն Կոհան Միրզա Վանանդեցիին քով. դին 6 1/2 դահեկան հինգ նոց։

ՔԱԹԼԻՔՈՆ ՀՕՌԻՐՏ

ԹՈՒՄԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

Ի ՀԻՆԳ ԱԲԱՌՈՒԱՆՍ ԵՒ ՅՈՒԹՆ ՊԱՏԿԵՐՍ

ՅԱՂԵՔԱՆԴԷՍ ՏԻՒՐԱՑԵ

ԹԱՐԳՄԱՆԵԱՑ

ՕՏԳՐԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՅԻՏԻԵԱՆ

ԶՄԻՒՌՆԻԱ, ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷԵԱՆ

Այս նորատիպ գեղեցիկ թատերգութիւնը ծախու կը գտնուի Օ. Միւռնիա՝ Տէտէեան գրատունը, Վասպուրական թատրոնը և Ծաղիկի խմբագրին գրասենեակը. Կ. Պոլիս՝ յարգոյ Պ. Յարութիւն Մարգարեանին գրատունը։

ՀԱՐԱԳԻՐ - ՏՆՕՐԻՆ

Գ. ԶԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ

ԶՄԻՒՌՆԻԱ. Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՏԷՏԷԵԱՆ